

O razvoju teoretičnega razmišljanja o mednarodnih odnosih**

Povzetek. *Analitična dekonstrukcija teoretičnega diskurza mednarodnih odnosov na epistemologijo, metodologijo, ontologijo, teorijo v ožjem pomenu in aksiologijo mednarodnih odnosov omogoča ovrednotenje razvoja teoretičnega razmišljanja o mednarodnih odnosih skozi pet razvojnih faz: (i) predznanstvena razmišljanja (do 1920), (ii) razprave med realisti in idealisti (1930–60), (iii) razprave med tradicionalisti in behavioristi (1960–70), (iv) sodobne pozitivistične razprave (1970–) in post/anti-pozitivistične razprave (1980–). Osnovna hipoteza zatrjuje, da je znanost o mednarodnih odnosih v procesu svojega razvoja skušala vzpostaviti razpoznavne meje svojega teoretičnega diskurza. Zamejitvi do političnih, ekonomskih in ostalih družbenih znanosti je služila predpostavka o kvalitativni različnosti njenega predmeta/področja proučevanja, zamejitvi do mednarodnega prava pa predvsem ločevanje dejstev in vrednot. Sodobno preseganje postavljenih meja poteka obojestransko. Paradigma mednarodne politične ekonomije presega ločevanje mednarodnih odnosov in mednarodne ekonomije. Mednarodno pravo in mednarodni odnosi se ponovno ujamejo v pozitivistično-empiricističnih videnjih institucionalizacije mednarodne skupnosti. Post/anti-pozitivistični pristopi lahko njun odnos le okrepijo npr. z integralno teorijo mednarodnega prava. Šele s slednjimi pa je bila na drugi strani mogoča (in medsebojno konstitutivna) vzpostavitev odnosov z Giddensovim razumevanjem (kritične) družbene teorije.*

Ključni pojmi: mednarodni odnosi, teorija, pozitivizem, znanost, mednarodno pravo, mednarodna skupnost

* Asistent na FDV, raziskovalec v Centru za mednarodne odnose.

** Prispevek je sestavni del projekta Majhne države v procesih transformacije mednarodne skupnosti, ki ga financira Ministrstvo za znanost in tehnologijo in izvaja Center za mednarodne odnose. Avtor se zahvaljuje prof. dr. Vladu Benku, prof. dr. Marjanu Svetličiču, izr. prof. dr. Bojku Bučarju, doc. dr. Igorju Lukšiču in doc. dr. Mitji Žagarju za njihove pripombe, komentarje in sugestije ob nastajanju tega teksta in poudarja, da nobeden od navedenih ni odgovoren za njegove morebitne pomanjkljivosti.

Uvodni nastavki razmišljanja

Izid dveh prevodov teoretikov mednarodnih odnosov (Morgenthau 1995; Strange 1995) je pravšnji čas za razmislek o teoriji mednarodnih odnosov. Njun prispevek je namreč mogoče ovrednotiti le skozi razumevanje razvoja in sedanjega stanja teorije mednarodnih odnosov. Vendar kompleksnosti znanosti o mednarodnih odnosih, ki se izražajo med drugim v problemu določitve predmeta/področja proučevanja, mesta teorije in njenega odnosa do prakse, zahtevajo omejevanje na fragmente o razvoju teorije mednarodnih odnosov.

Da pa bi navedeni omejitvi navkljub naša razmišljanja osredotočili na bistva prispevkov posameznih teoretičnih pristopov k razumevanju mednarodne stvarnosti, velja na začetku očrtati okvir vprašanj, na katera teorija mednarodnih odnosov odgovarja, oziroma naj bi odgovarjala eksplicitno in/ali implicitno. Zgolj analitično bi jih lahko ločili in postavili na nekaj bistvenih ravneh:

a) na ravni *epistemologije mednarodnih odnosov*, kjer gre za vpraševanje po možnosti spoznanja in posledično po zornem kotu na mednarodne odnose ter se v grobem reducira na odnos med subjektom in objektom/objekti analize, oziroma na tisto, kar teoretiki imenujejo problem ravni analize (Onuf 1995). Potrebno je dodati, da ta raven po definiciji zahteva tudi logično konsistentnost teoretičnega početja;

b) na ravni *metodologije mednarodnih odnosov*, ki konkretizira epistemološko izbiro pozitivističnega ali interpretativnega pristopa in zastavlja vprašanja o ustreznosti deduktivnih ali induktivnih metod analize. Še konkretnje in v povezavi s prejšnjo dilemo postavlja tudi vprašanja o uporabnosti kvalitativnih in kvantitativnih metod ter nenazadnje problematizira samo interdisciplinarnost, kateri je proučevanje mednarodnih odnosov zavezano (pa če želimo to priznati ali ne);

c) na ravni *ontologije mednarodnih odnosov*, ki sprašuje po tem, kaj mednarodni odnosi sploh so in skozi zamejitev področja ali predmeta proučevanja skuša najti bistvo/bistva mednarodnih odnosov – torej osmisлити kontinuiteto in diskontinuiteto v celotni strukturi mednarodne skupnosti;

č) na ravni *teorije mednarodnih odnosov v ožjem smislu*, ki skuša iz ontološkega razumevanja mednarodnih odnosov izpeljati globalno pojasnevalno hipotezo – torej odgovoriti na vprašanje, zakaj so se mednarodni odnosi dogajali, se dogajajo ter se bodo dogajali na način, ki ga zaznavamo, spoznavamo, razumemo in interpretiramo. Ponuja nam torej razlago (in nikakor ne zgolj opis) vsakokratnih mednarodnih odnosov (v teoriji mednarodnih odnosov je zanjo uveljavljen naziv »empirična« teorija);

d) na ravni *aksiologije mednarodnih odnosov*, ki je nobena od naštetih ravni ne more zaobiti in kjer gre za vpraševanje po prisotnih in/ali zaželenih vrednotah (etičnih in/ali moralnih) v mednarodnem sistemu ter za navezovanje najprej na politično filozofijo in teorijo, potem na družbeno teorijo v celoti in končno na samo etiko. Njena funkcija je v kontekstualni podgraditvi ostalih ravni ali v njihovem »držanju skupaj« ter nenazadnje v zastavljanju projektov realne utopije (v teoriji mednarodnih odnosov ji neposrečeno pravijo »normativna« teorija).

Če povzamemo, gre za odgovarjanje na *kaj*, *kako* in *zakaj* teorije in stvarnosti mednarodnih odnosov; vprašanja torej, ki jih v bistvu ni mogoče ločiti.

Analitična razstavitev teorije mednarodnih odnosov ima torej predvsem hevrističen pomen in omogoča razvijanje argumentov v podporo naši temeljni hipotezi. Trdimo namreč, da je znanost o mednarodnih odnosih v procesu svojega razvoja skušala vzpostaviti razpoznavne meje svojega teoretičnega diskurza. Zamejitvi do političnih in ostalih družbenih znanosti je služila predpostavka o kvalitativni različnosti njenega predmeta/področja proučevanja, zamejitvi do mednarodnega prava pa predvsem ločevanje dejstev in vrednot. Izčrpanje deskriptivnih, razlagalnih in etičnih možnosti znotraj tako zamejenega predmeta/področja proučevanja, številne spremembe znotraj njega ter spoznanja ostalih ideografskih znanosti so znova odkrila pomen in realnosti politično/družbeno-teoretičnega in mednarodnopravnega diskurza za danes zrelejšo znanost o mednarodnih odnosih.

Periodizacije razvoja teorije mednarodnih odnosov

Periodizacija in vprašanje kriterijev zanjo sta osnova problema, ki ju pri opisu razvoja teoretičnega razmišljanja velja razrešiti. Avtorji so k njima pristopili na različne načine, največkrat pa so govorili o sosledju razprav. Tako je denimo Lijphart (1974) razlikoval dve: prvo razpravo med idealisti in realisti in drugo med tradicionalisti (vsi iz prve razprave) in »znanstveniki« (behavioristi). Holsti pristopa k problemu drugače. Izpostavlja pot iz intelektualne hegemonije, ki jo utemeljuje predpostavka državocentričnosti mednarodnega sistema, v teoretični pluralizmu (1985:vii–viii), ko se nasprotniki hegemonije državocentričnega razpravljanja diverzificirajo z dodajanjem novih transnacionalnih akterjev (1985:11) in razumevanjem globalne družbe, še vedno pa velja konsenz o anarhičnosti mednarodnega sistema. Pravzaprav govori o tretji razpravi, ki poteka v osemdesetih letih med zagovorniki treh paradigem: (i) klasične tradicije, (ii) globalne družbe in (iii) neomarksizma. Menimo, da je z njo primerljiva v slovenski literaturi uveljavljena delitev na iz teorije naravnega stanja izhajajoče (v grobem realistične) pristope, sociološke pristope (behavioristične in funkcionalistične – sistemske) ter marksistične pristope k znanosti o mednarodnih odnosih (Benko 1987:255–305). Govori pa se že tudi o četrti razpravi, ki ločuje pozitivistične od post/anti-pozitivističnih pristopov (npr. Ashley, Walker 1990; George 1994). Navedeni pristopi k periodizaciji razvoja teorije mednarodnih odnosov implicitno (a nedosledno) zastavljajo kriterije razvrščanja, ki sovpadajo z našim ločevanjem ravni zastavljanja teoretičnih dilem.

Po drugi strani je v poskusih predvsem sinhroničnega razvrščanja najbolj obdelana predvsem aksiološka raven. Znotraj teh poskusov je paradigmatičen prispevek Martina Wighta (1994:7–24), ki je ločil tri tradicije: na Machiavellija oprt realizem, iz Grotiusa izhajajoč racionalizem in revolucionizem, ki ga pripisuje Kantu. Vsaka od teh tradicij naj bi imela svojo dinamiko razvoja. Nekateri gredo še dalje in ločujejo mednarodnopravno tradicijo (klasično in sodobno), tradiciji klasičnega in sodobnega realizma, naravnopravno tradicijo, Kantov globalni racionalizem, utalitaristično tradicijo, pogodbeno tradicijo, liberalistično tradicijo, marksistično tradicijo, svetopisemsko tradicijo ter končno diskurz o pravicah (Nardin, Mapel 1994).

Mnogo bolj kot navedene razvrstitve so teoretiki mednarodnih odnosov

upoštevali klasično razlikovanje med realisti in idealisti, ki ga je uvedel Carr (1964:11). Prav tako dualističen je pogled Chrisa Browna, ki izhajajoč iz »normativne« ravni teoretiziranja izpostavlja v navezavi na politično filozofijo dva načina razmišljanja o mednarodni stvarnosti: (a) kozmopolitskega (1992:28–41), ki ga v osnovi izvede iz Kantovega pojmovanja morale in njene možne udejavitve v večnem miru med republikami (Kant 1937), ter (b) skupnostnega, ki ga paradigmatično izpelje iz posvetnega branja Hegla in njegovega pojmovanja izpolnitve etike v državi (Brown C. 1992:62–71).

Naša periodizacija dolguje nekaj vsakemu od navedenih pristopov. Tako bomo ločili: (i) predzgodovino znanosti o mednarodnih odnosih (do 1920), (ii) razprave med idealisti in realisti (1930–60), (iii) razprave med tradicionalnimi in znanstvenimi pristopi (1960–70), (iv) sodobne pozitivistične razprave (1970–) in (v) post/anti-pozitivistične razprave (1980–). Seveda ob takšni periodizaciji velja opozoriti na bistvo težav z avtorji, ki pa je hkrati tudi njihova inherentna kvaliteta. S svojim teoretičnim pristopom namreč ubeže poskusom sinhroničnega in/ali diahroničnega predalčkanja. Vendar je pri večini od njih mogoče občutiti prostor in čas njihovega teoretiziranja, saj razvoj teoretske slike odseva tudi (a ne izključno) dejanski razvoj mednarodnih odnosov v sodobni mednarodni skupnosti.

Predzgodovina znanosti o mednarodnih odnosih

Pred nastankom znanosti o mednarodnih odnosih po I. svetovni vojni je bil premislek mednarodne stvarnosti del filozofskih, zgodovinskih, mednarodno-pravnih in družboslovnih razmišljanj in je odseval realnosti posameznih obdobj, katerih bistvo je bilo vzporeden obstoj več mednarodnih skupnosti (imperijev in regionalnih mednarodnih skupnosti). Nastanek Evropske mednarodne skupnosti, ki ga večina postavlja v leto 1648, je ohranil in postavil temelj geneze sodobne mednarodne skupnosti – relativno pluralnost akterjev.¹

Boj za njeno ohranitev oz. rešitev problema hegemonije je zaznamoval naslednja stoletja, vključno z našim.

V misli o mednarodnih odnosih sta se nekako izkristalizirali dve poziciji: (i) realistična, kateri naj bi pripadala imena, kot so npr. Tukidides, Machiavelli, Bodin in Hobbes, ter (ii) utopistična, kamor uvrščajo projekte večnega miru – npr. Erazma, Penna, Sullya in Abbé de Saint Pjera. Osnovna logika obeh razmišljanj izhaja iz opisa naravnega stanja in njegovih posledic. Človekova narava je bodisi egoistična in nesprenmenljiva bodisi altruistična ali vsaj spremenljiva. Prevlado naravnega stanja omogoči državna oblast. V atomizirani skupnosti držav se analogično ponovno zastavi prvotna dilema.

Diplomatska praksa izhaja iz realistične pozicije in izoblikuje teorije ravnotežja moči (Dougherty, Pfaltzgraff 1990:30–1), pojavi pa se tudi vmesna pozicija – mednarodno pravo, kjer velja posebej omeniti Grotiusa, začetnika tako naravnopravne kot pozitivistične koncepcije (mednarodnega) prava. Glede na izobli-

¹ Po mnenju Osiandra (1994:12, 78) je Westphalski mir pomenil odpravo principa cuius regio eius religio ter temeljil med ostalim na nepravem konceptu avtonomije akterjev in ne na njihovi suverenosti (primerjaj tudi Der Derian 1991:113).

kovanost sistema mišljenja dveh velikih filozofov – Hegla in Kanta in njihovih prispevkov ni mogoče reducirati na omenjeni poziciji. Pravzaprav se podoben razmislek lahko zastavlja ob vseh navedenih (in nenavedenih) mislecih. Sodobno ločevanje realizma in idealizma je namreč predpostavljalo realistično branje zgodovine za nazaj in ne njenega vsakokratnega kontekstualnega razumevanja. O slednjem še najbolj priča realistično prilasčanje Machiavellija (Walker 1994:34–47).

Med idealizmom in realizmom

Začetki znanosti o mednarodnih odnosih, ki sovpadajo z nastankom prve univerzalne mednarodne organizacije kot »uresničenja« koncepta kolektivne varnosti, so optimistično gradili na Willsonovem liberalnem internacionalizmu, kjer imata ključno vlogo svetovno javno mnenje in altruistično videnje nacionalnih interesov. Ker je medvojna stvarnost vse močnejše odstopala od tega ideala, se v tridesetih letih pojavi realizem, katerega izhodišče so egoistični interesi države.

Mnogi vidijo v Carru začetnika tega obujenega realizma, vendar je v sam tej debati pripoznal potrebnost in umestnost obeh pristopov (1964:235). Zanj sta v vsakem mednarodnem redu legitimna moralni in mednarodnopravni diskurz, vendar v obdobju kriz prevladajo realnosti moči. Doslednejši, pa tudi najbolj znan realist, Hans Morgenthau je s svojimi tremi izhodiščnimi koncepti – nacionalnega interesa, moči (kot bistva politike) in ravnotežja moči – po II. svetovni vojni znova odprl pred vojno začeto razpravo. Iz obravnave mednarodne politike je dosledno izključil ostanke idealizma, ki jih je Carr še ohranil, in zastavil preprost model biljardnih krogel, ki pripozna le eno realnost – realnost držav (kar sugerira že sam naslov njegove knjige). Te delujejo v skladu z načeli političnega realizma (Morgenthau 1985:4–17), po katerih je mogoče v politiki in družbi odkriti objektivne zakone, ki izvirajo iz človeške narave; so interesi, definirani z močjo in kot taki univerzalno veljavna objektivna (a ne nespremenljiva) kategorija; za odnose med državami ne veljajo moralna pravila, temveč politične konsekvence; nenazadnje pa je tudi politična sfera avtonomna in ključna sfera človekovega in državnega delovanja.

Med tradicionalnimi in »znanstvenimi« pristopi

Za razliko od prejšnje razprave, ko je bila pozornost predvsem usmerjena na ontološko, aksiološko in ožjo teoretično raven, je razprava med tradicionalisti (realisti in idealisti) in behavioristi v šestdesetih letih odprla predvsem epistemološka in metodološka vprašanja (tako tudi Lijphart 1974:13). Tradicionalisti so poskušali mednarodne odnose zgodovinsko razumeti, razložiti in utemeljiti. Deduktivno (in neuspešno) se se lotevali problema globalne pojasnjevalne hipoteze, npr. z mešanico realizma in zgodovinske sociologije (Aron 1981) ali s proučevanjem problema reda v po definiciji anarhični mednarodni skupnosti (Bull 1977). V nasprotju z njimi so za »znanstvenike« – behavioriste značilni: vnaprejšnja možnost zgolj parcialnega teoretiziranja, induktivna empiricistična paradigma spoznanja in kvantitativna metodologija. Pri tem so jim bile vodilo

naravoslovne znanosti, katerih modele so (nekritično?!) prenašali na področje družboslovja in posledično v znanost o mednarodnih odnosih. Sprememba metodologije, ki je državo jemala tako za odvisno kot za neodvisno spremenljivko, je za sabo logično potegnila tudi normativne prioritete (Holsti 1985:39). Dopusčena je bila tako možnost vpliva mednarodnega prava na obnašanje držav kot tudi prepletanje mednarodne in znotrajdržavne stvarnosti s vsemi posledicami.

Mogoče bi tem znanstvenim pristopom namesto naziva behaviorizem bolj ustrežal termin »sociološki pristopi k mednarodnim odnosom«, saj vključujejo poleg kvantitativne tudi kvalitativno sociologijo (Benko 1987; Luard 1990), funkcionalizem in aplikacije splošne sistemske teorije. Teorija družbenih sistemov predstavlja neke vrste vsebinsko metaforo, okoli katere so konvergirali različni sociološki pristopi. Uporabljali so jo tako deduktivno (npr. Kaplan) kot induktivno (npr. Burton). Posebne omembe zasluži Deutschev na kibernetiki osnovan komunikacijski pristop, ki ga je najbolj s pridom uporabil pri analizi zunanjepolitičnega odločanja (1978:85–99) in ga umestil tudi v svoje pojmovanje varnostne skupnosti (1978:241–53), s katerim je znantno prispeval k razvoju integracijskih teorij.²

Širše razumljeni sociološki pristopi so presegle razsežnosti opisane razprave in začrtali teoretičen okvir, ki zagotavlja »otoke teorije« (Holsti 1985:2). Ne samo, da so z držav prenesli pozornost na druge subjekte mednarodnih odnosov, ali kot so jim rekli, transnacionalne akterje (Keohane, Nye 1981), omogočili so tudi postavitev alternativnega modela biljardnim krogam. Po Burtonu so ga poimenovali pajčevina. Gre za vpetost (še vedno predvsem) držav in ostalih akterjev v mednarodni sistem preko številnih povezav, ki vzpostavijo soodvisnost do stopnje, ko v pajčevini ni več pajka. Prav tako so omogočili perspektiven pogled na povezave nacionalnih družb in mednarodnega okolja in tako odprli realistično črno skrinjico – državo (npr. interpretacija sociologije mednarodnih odnosov Evana Luarda). Do neke mere so omilili in sociologizirali realizem v interpretaciji angleške šole mednarodnih odnosov³ ter vnesli v nadaljnji razvoj teorije mednarodnih odnosov predvsem tiste vidike sistemske teorije, ki jih je razvil Burton (1974:27) – ločitev nivojev analize pri obravnavanju posameznih problematik (*problematique*), ko lahko iz poznavanja problema na nižjem nivoju (npr. znotraj manjših skupin) postavimo delovno hipotezo na višjem nivoju (npr. v mednarodnem sistemu). V zvezi s tem razvojem na obrobju glavne debate je mogoče najti mesto tudi formalnih teorij mednarodnih odnosov, ki po definiciji pomenijo preverjanje deduktivnih hipotez s kvantitativnimi metodami in matematizacijo (Nicholson 1990).

² Teorij integracije v nadaljevanju ne omenjamo več, saj jih vidimo predvsem kot izpeljavo globalnih teorij mednarodnih odnosov.

³ Najbolj znana predstavnika sta Bull in Wight. Ta šola je gradila na treh koncentričnih krogih: (1) na sistemu držav, (2) na mednarodni družbi in (3) na svetovni skupnosti, ki si slede glede na stopnjo skupnih vrednot in norm in kjer je bistven drugi krog. Pri njem velja paziti, ker pod njim pojmujejo tisto, kar pri nas in (večinoma) v svetu sociološko opredeljujemo kot mednarodno skupnost (primerjaj Little 1995).

Sodobne pozitivistične razprave

Nadgradnjo predhodnih razprav predstavljajo sodobne pozitivistične (oz. logično-pozitivistično utemeljene) razprave, ki izpostavljajo pomen epistemologije in dedukcije. Skupna so jim naslednje empiricistične predpostavke pozitivne znanosti o mednarodnih odnosih (Neufeld 1995:38): (i) korespondenčna teorija resničnosti/dejanskosti, ki temelji na ločitvi subjekta in objekta raziskovanja; (ii) metodološka enotnost znanosti, ki izhaja iz naturalizma; in (iii) vrednostna nevtralnost znanstvenega spoznanja, ki dosledno loči dejstva in vrednote. Takšna metateoretična enotnost pa je pravzaprav le naličje empirično – teoretične raznoličnosti, ki izpostavlja tri paradigme: neorealistično, pluralistično (ali neoliberalno) in strukturalistično. Na kratko pogledimo vsako od njih.

Na zahteve po znanstvenosti je realizem odgovoril s strukturnim realizmom oz. z neorealizmom konec sedemdesetih let. Njegovo najbolj citirano inačico je prispeval Waltz (1979), medtem ko jo je Gilpin postavil v konteksta zgodovinskega razvoja in mednarodne politične ekonomije. V osnovi gre za sistemsko reformulacijo klasičnega realizma, ko je poleg države kot glavnega akterja in enote sistema prepoznana tudi struktura mednarodnega sistema, ki te po predpostavki racionalne enote strukture omejuje (zglede naj bi bile zakonitosti mikroekonomije). Organizacijska principa sistema naj bi bila anarhija in distribucija moči med državami, njegovo gibalno pa reševanje konfliktnosti in brezihodnosti varnostne dileme (po definiciji igre ničelne vsote) preko regulatornih mehanizmov samopomoči in ravnotežja moči.⁴

Tudi neoliberalni institucionalizem ali pluralizem izhaja v grobem iz enakih predpostavk strukture mednarodnega sistema, a dopušča, da imajo svoje mesto v mednarodnem sistemu tudi drugi akterji (države so še vedno primarnega pomena). Iz enakih predpostavk pa izvede drugačne posledice. Govori o nujnosti sodelovanja držav v mednarodnem sistemu zaradi medsebojne odvisnosti (in ranljivosti) na različnih področjih, ki so »postala« mednarodnopolitična. Ta področja sam sistem institucionalizira, institucionalizacija pa omogoča doseganje absolutnih koristi držav (v igri pozitivne vsote) z barantanjem na različnih področjih in med njimi (varnostno je po pomenu izenačeno z ostalimi), kar v končni posledici spreminja tudi same interese držav. Vodilna predstavnik tega pristopa sta Keohane in Nye (1989).

Strukturalistično paradigmo najbolj ponazarjata pristopa teorije odvisnosti in analize svetovnih sistemov. Prva, ki se je razvila v tretjem svetu, temelji na neomarksizmu in gramscijevem pojmovanju hegemonije (govore npr. o hegemonski stabilnosti mednarodnega sistema). Osnovno gibalno mednarodnega sistema vidi v reprodukciji odtujitve, ki jo omogoča kapitalistična delitev dela na center in periferijo (Cox 1994). Na drugi strani gre avtorjem analize svetovnih sistemov (najbolj znan je Wallerstein 1986) za razlago sodobnega mednarodnega sistema s poudarkom na ekonomskih razsežnostih, pri čemer se opirajo na sociološko zgodovino pri interpretaciji in razlagi družbenih sprememb. Dinami-

⁴ Mogoče je najmočnejši argument za statičnost neorealističnega (kot tudi klasičnega realističnega) pristopa, da ravnotežje, ki ga ima neorealizem za eksplanans ne more razložiti ne sprememb v akterjih ne sprememb strukture sistema. Kvečjemu drži diametralno nasprotna argumentacija – ravnotežje je eksplanandum.

ka nastanka svetovnega gospodarstva v njegovem odnosu do hegemonskih pretenzij naj bi po njihovem determinirala nastanek svetovnega centra, polperiferije in periferije. Bistvo obeh pristopov k analizi svetovnih sistemov je determinirajoči značaj strukture svetovnega sistema na obnašanje in možnost enot – držav, kar na nek način radikalizira neorealistično pozicijo, po kateri struktura sistema zgolj omejuje svoje enote. Zato je pri tem pristopu mogoče govoriti o postvaritvi strukture mednarodnega sistema (Wendt 1987:345), kar v končni posledici odtuji sami analizi tako strukturo kot enote.

Tako začrtane razlage strukture mednarodne skupnosti so seveda porajale številne spore. V literaturi je najbolj obdelana razprava med neorealisti in neoliberalisti.⁵

Njene dimenzije je mogoče očrtati okoli treh ključnih točk (Powell 1994:329–43): (a) pomena in posledic anarhičnosti strukture mednarodnega sistema, (b) problema absolutnih in relativnih koristi meddržavnega sodelovanja ter (c) odnosa med sodelovanjem in distribucijo moči/zmožnosti. Neorealistom pomeni mednarodna anarhija temeljni princip, ki oblikuje motive in delovanje držav, medtem ko jo neoliberalisti pojmujejo kot pomemben vendar ne zadosten pogoj za razlago kooperativnega in konfliktnega obnašanja držav. Nadalje vidijo neorealisti v relativnih koristih temeljni motiv držav, ki onemogoča sodelovanje. V jetniški dilemi, ki jo pojmujejo kot statično stalno stanje odnosov med dvema državama, se ena država namreč ne vpraša, kaj bi lahko obe državi pridobili, ampak katera bo dobila več (Waltz 1979:105). Percepcija pretiranih koristi nasprotnika torej odvrta od sodelovanja. V nasprotju s tem vidijo neoliberalisti državo kot maksimizatorko svojih absolutnih koristi in trde, da tudi ponavljajoča se jetniška dilema (dinamično pojmovanje) dokazuje tendenco sodelovanja med državami (Snidal 1991). Končno so neoliberalistom za sodelovanje med državami ključne institucije, ki imajo lahko obliko formalne medvladne ali transnacionalne nevladne organizacije, mednarodnega režima in »konvencije« – v smislu neformalnega dogovora (Keohane 1989:3–4). Na drugi strani neorealisti vidijo v široko pojmovanih mednarodnih institucijah možnost nefleksibilnega ohranjanja stanja, ki ne odraža več dejanske distribucije moči, zato so lahko povzročitelji konfliktov.

Glede na to, da pozitivistične razprave tudi danes predstavljajo glavni tok teoretičnih razmišljanj v znanosti o mednarodnih odnosih, si velja tudi širše ogledati glavne razlike med paradigmami (glej tabelo 1).

⁵ Razprave z neorealizmom so se danes preselile na klasično realistično področje »visoke« (varnostne) politike. Glej razprave avtorjev, kot so: Mearsheimer (neo-realist), Keohane, Ruggie in Wendt v *International Security* 19(1994)3 in 20(1995)1.

Tabela 1: Razlike med pozitivističnimi paradigami⁶

	neorealizem	pluralizem	strukturalizem
– metaforični model: – akterji:	biljardne krogle države	pajčevina države in različni ostali akterji	večglava hobotnica razredi
– vzvodi dinamike:	silna (moč)	kompleksna družbena gibanja	ekonomija
– odvisne spremenljivke:	početje držav	glavni svetovni dogodki	razlike med bogatimi in revnimi
– omejitve predmeta proučevanja:	meddržavni sistem = mednarodna politika	svetovna družba = mednarodni odnosi	svetovni sistem = celota, kjer je meddržavna politika le zunanji videz
– specifični koncepti:	zastraševanje, zavezništva	etničnost, soodvisnost	odvisnost, izkoriščanje

Pozitivistični misleci so do obstoja različnih paradigem »empirične« teorije mednarodnih odnosov zavzeli dve stališči.⁷

Po prvem med njimi vlada odnos sorazmernosti (obstaja skupni imenovalec) in so zato primerljive ter komplementarne. Izomorfizem mednarodne stvarnosti naj ne bi nobeni od njih dovoljeval njenega popolnega zajetja (oz. ustrežanja), zato je potreben pluralističen raziskovalni pristop (Holsti 1985:vii). Drugo stališče pravi, da je odnos med paradigami nesorazmeren. Zato so neprimerljive in gre za paralelne razlage mednarodne stvarnosti. To utemeljuje s tem, da ne obstaja od teorije neodvisna realnost dejstev in da je vsako teoretično početje vrednostno določeno (Neufeld 1995:56; primer za to je npr. Roseanu 1990:33–4). Vendar sta obe stališči motivirali tako razpiranje novih raziskovalnih perspektiv znotraj obstoječih paradigem – t.j. institucionalizacije mednarodnih odnosov in njihove (ob)vladljivosti (*governance*) – kot postavljanje po definiciji širše paradigme – t.j. mednarodne politične ekonomije.

1. Nove pozitivistične perspektive

Začetno razpiranje prostora raziskovalnih možnosti so predstavljale teorije mednarodnih režimov. Prvotno jih je poganjala predvsem neoliberalistična institucionalna paradigma, medtem ko jih drugo videnje razume kot zadnjo (četrt) fazo proučevanja mednarodnih organizacij (Kratochwill, Ruggie 1986). Definicija mednarodnih režimov, po kateri so to med sabo povezana načela, norme, pravila in postopki, okoli katerih sovpadajo pričakovanja akterjev na določenem problemskem področju (Krasner 1982:186), že sama po sebi zastavlja vprašanje, če ni to morda vnovično odkritje mednarodnega prava s strani proučevalcev mednarodnih odnosov (Slaughert Burley 1993:219–20). Seveda se stvar nekoliko zaplete, če pogledamo različne pristope k mednarodnim režimom. Ločimo

⁶ Primerjaj analizo Holstija (1985) in izvajanja Neufelda (1995:48–9) ter avtorje, ki jih slednji navaja na tem mestu.

⁷ Šele post/anti-pozitivistični pristopi so omogočili izreči tretjo sodbo, po kateri so pozitivistične paradigme nesorazmerne, a vendar primerljive (vsaj na metateoretični ravni).

(Haggard, Simmons 1987:500–12): (i) strukturalne pristope, ki govore o hegemonski stabilnosti kot osnovnem vzvodu pri oblikovanju, obstoju in trdnosti mednarodnih režimov; (ii) strateške pristope, ki naj bi z uporabo teorije igre (predvsem jetniške dileme) razložili sodelovanje znotraj režimov; (iii) funkcionalne teorije, ki razlagajo obnašanje institucionaliziranih režimov glede na njihove učinke (še posebej potem, ko ni več strukturnih vzrokov, ki so režim omogočili) in (iv) kognitivne teorije, ki poudarjajo vlogo skupne ideologije, védenja in prepričanja držav ter epistemskih skupnosti (slednji koncept je razvil Haas 1992) za obstoj režimov.

Širšo perspektivo kot koncept mednarodnih režimov predstavlja multilateralizem, ki naj bi skupaj z alternativnima organizacijskima principoma – bilateralizmom in imperializmom – predstavljal vso paleto možnosti organiziranja mednarodne skupnosti. Institucijo multilateralizma opredeljujejo načela nedeljivosti, nediskriminacije in difuzne reciprocitete (Ruggie 1992:570–2). Ob tem velja tudi dodati, da mednarodnega reda, mednarodnih režimov in mednarodnih organizacij ne gre izenačevati z multilateralizmom, saj nimajo nujno multilateralne oblike.

Pristopi k (ob)vladanju (*governance*) mednarodnega sistema predstavljajo najširšo obujeno raziskovalno perspektivo. Njihovi zagovorniki svoj predmet/področje proučevanja opisujejo kot »post-mednarodno politiko« (Rousenau 1990:6). V osnovi najmanj izenačujejo vlogo države z drugimi transnacionalnimi akterji in v gosti mreži medsebojne odvisnosti transnacionalnih akterjev iščejo možnosti za (ob)vladanje sistema na transnacionalni in subnacionalni ravni (Rosenau 1995a:22), ker jih meddržavna/mednarodna raven ne more zagotoviti. Posebej poudarjajo nenehne spremembe v mednarodni skupnosti, celo do stopnje, ko bralec dobi vtis, da te spremembe nastopajo na obeh straneh kavzalnega razmerja. Znotraj same paradigme obstajajo razlike, saj so nekateri skeptični do verjetnosti (ob)vladovanja medsebojne odvisnosti na transnacionalnih in subnacionalnih nivojih zaradi premajhne »učljivosti« (Haas, Haas 1995), medtem ko so drugi optimističnejši in vidijo v njih možnost razvoja panarhičnega modela vladavine vseh za vse po zgledu Dahlove poliarhije (Sewell, Salter 1995).

2. Paradigma mednarodne politične ekonomije

Neoliberalni institucionalizem je dal zagon tudi sodobnim tokovom mednarodne politične ekonomije (Underhill 1994). Le-ta problematizira tri medsebojno povezane nivoje teoretiziranja: (i) medsebojen odnos politike in ekonomije (v današnjem svetu – trga), (ii) sovpadanje politike in ekonomskih struktur na notranjem in mednarodnem nivoju in (iii) vlogo države v prej navedenih kontekstih. Politika slednje je posrednik med ekonomskim in političnim področjem ter med mednarodnimi in znotrajdržavnimi nivoji analize (*Ib.*:34). V paradigmi mednarodne politične ekonomije je politična moč v primerjavi z realističnimi pristopi dobila jasnejše obrise, posebej še, ker je prišlo do razlikovanja med strukturno in relacijsko močjo (Strange 1995:30–4). Zlasti je pomembna prva, saj pomeni sposobnost kreiranja pravil za druge in to ne samo v varnostni, ampak tudi v proizvodni in finančni strukturi ter strukturi znanja. Ne posedujejo je zgolj države, ampak tudi drugi akterji v mednarodni skupnosti, predvsem

podjetja (seveda različno – predvsem glede na gospodarski sektor in glede na njihov položaj na mednarodnih in/ali nacionalnih trgih). Slednja so tudi po definiciji integralni del vsakršnega ukvarjanja z mednarodno politično ekonomijo (v tem je osnova razširjenega zornega kota na mednarodne odnose). Prav tako ni pomemben le vpliv navedenih štirih primarnih struktur moči na sekundarne strukture moči – transport, trgovino, energijo in blaginjo (Strange 1995), ampak tudi medsebojna komplementarnost in zamenljivost posameznih oblik moči.

Ob tem grobem obrisu velja dodati vsaj še, da se v paradigmi mednarodne politične ekonomije multiplicirajo pravzaprav vsi teoretski pristopi k teoriji mednarodnih odnosov in je zato odprt heterodoksen prostor raziskovanja (glej tabelo 2).

Tabela 2: Primerjava treh osnovnih pozitivističnih konceptov mednarodne politične ekonomije (Gilpin 1992:241):

	liberalizem	marksizem	merkantilizem
– narava ekonomskih odnosov:	harmonični	konfliktni	konfliktni
– narava akterjev:	gospodinjstva in podjetja	ekonomski razredi	nacionalne države
– cilj ekonomske dejavnosti:	maksimalizacija globalne blaginje	maksimalizacija razrednih interesov	maksimalizacija nacionalnih interesov
– odnos med ekonomijo in politiko:	ekonomija <i>naj</i> določa politiko	ekonomija <i>določa</i> politiko	politika določa ekonomijo
– teorija spremembe:	dinamično ravnotežje	tendenca k neravnotežju	premiki v distribuciji moči

Post/anti-pozitivistična vpraševanja klasičnih teorij mednarodnih odnosov

Razprava med dosedaj opisanimi pristopi k teoriji mednarodnih odnosov in novimi post/anti-pozitivističnimi gledanji je bila še v začetku devetdesetih predstavljena kot marginalen vidik (Ashley, Walker 1990). Velik del je k temu pripomogla sodba uglednega neoliberalista Keohanea (1989:170–4), ki je takšnim reflektivnim (njegov termin) pristopom, ki po njegovem izpostavljajo človekovo subjektiviteto in vpetost sodobnih mednarodnih institucij v predobstoječe prakse ter so v nasprotju z glavnim tokom racionalističnega diskurza,⁸ po kateri niso uspele razviti lastnega koherentnega raziskovalnega programa. Vendar so se že pred tem pojavljale ugotovitve (kot kritika dotedanjih raziskovalnih usmeritev), npr. v okviru režimske teorije, da ontologija pojmovanja režimov kot sovpadanja/konvergence načel, norm, pravil in postopkov omogoča le intersubjektivno vzpostavljane pomena med mednarodnimi akterji, kateremu se je mogoče približati le s post/anti-pozitivistično metodologijo (Kratochwill, Ruggie 1986). Prav tako so bile za znanost o mednarodnih odnosih zanimive kompleksne povezave pravnih, političnih in moralnih vprašanj (glej npr. Bučar 1992).

⁸ Najblažji možen ugovor tej sodbi je, da ni razloga, zakaj bi morali državo obravnavati kot racionalnega in enotnega akterja v mednarodnih odnosih.

Seveda post/anti-pozitivistični pristopi v sebi zaobjemajo diferencirano odmikanje od pozitivistične metodologije in empiricistične epistemologije, pri čemer jima predpostavljajo ontološki realizem in aksiologijo (glej argumentacijo Wendta 1987:350–5). V njihovem raziskovalnem interesu so med ostalim preraščanje etnocentrizma, ahistoričnosti, ločevanja med mednarodnim in nacionalnim, fleksibilnost nivojev analize ter zanimanje za vzorce oblasti/avtoritete, premakljivost in konkurenčnost identitet/lojalnosti ter globalna politična družba (Ferguson, Mansbach 1991). Njihova želja je tako razumeti in interpretirati kot tudi osvoboditi in emancipirati.⁹ Teorija ni več odmaknjeno početje znanstvenikov, ampak praksa sama (George 1994:1–34).

Glede na stopnjo kritičnosti do pozitivistične (empiricistične) epistemologije bi bilo mogoče post/anti-pozitivistične pristope razdeliti na:

(1) *nove normativne teorije mednarodnih odnosov*, ki izpostavljajo vedno in povsod prisotne aksiološke komponente teoretičnega diskurza. Razumejo jih bodisi kot različne etične tradicije (Nardin, Mapel 1994) bodisi kot konstantno odgovarjanje na vprašanje vojne in miru v mednarodni skupnosti, ki se mu v 20. stoletju pridruži obnovljen liberalni premislek distributivne pravičnosti in človekovih pravic (Brown C. 1992:170–82). Prav tako okvir tega pristopa omogoča zastavljanje pozitivnih projektov svetovne politične družbe.¹⁰ Še zanimivejše je ponovno odkritje liberalizma kot možnosti, ki mednarodnemu pravu in mednarodnim odnosom razpre tako prostor strukture mednarodnega sistema kot črno skrinjico države.¹¹ Vsekakor pa med normativnimi teoretiki velja prepričanje, da mora eksplicitno (doslej vedno implicitno) izražanje normativnih preferenc biti predhodnik vsakršni strukturni analizi;

(2) *neo-gramscijevske pristope*, ki mednarodno politično ekonomijo analizirajo »od spodaj navzgor« in razširjajo marksistično pojmovanje družbenih sil znotraj s produkcijo določenih družbenih odnosov. Posebej je znana Coxova matrika moči (George 1994:178),¹² v katero je vključil tri medsebojno povezane dimenzije, ki določajo vsakokratno mednarodno konstelacijo družbenih sil.

⁹ Smisel teorije mednarodnih odnosov vidijo v globalni rekonstrukciji »Aristotelovega projekta«, katerega telos naj bi bil »dobro in pravično življenje v polisu« (Neufeld 1995:9).

¹⁰ Takšen normativen projekt Seyoma Browna vključuje npr. naslednje svetovne interese najvišjega pomena (1992:133–8): (1) obstoj človeške vrste, (2) omejitev obsega ubijanja in drugega izjemno krutega obravnavanja ljudi, (3) zagotovitev osnovnih eksistenčnih pogojev svetovnemu prebivalstvu, (4) zaščita individualnih državljanjskih pravic, (5) ohranitev kulturne raznolikosti in (6) varstvo okolja in osnovnih ekosistemov planeta (v tem vrstnem redu!).

¹¹ Temeljne predpostavke vseh liberalnih teorij naj bi bile: »(1) Temeljni akterji v politiki so člani domače družbe – posamezniki in zasebno ustanovljene skupine za doseg svojih neodvisnih interesov. V določenih okoliščinah lahko individualne iniciative pospešujejo družbeni red in postopno izboljšanje individualnega blagostanja... (2) Vsi [nivoji] oblasti predstavljajo nek segment domače družbe, katerega interesi se odražajo v državni politiki... (3) Konfliktno in kooperativno mednarodno obnašanje držav odraža naravo in zunanjo podobo preferenc države.« Moravcsik, Andrew (1992) *Liberalism and International Relations Theory*. Harvard University: Center for International Affairs, Working paper, str. 6, 9, 10 (cit. po Slaugert Burley 1993:227–8).

¹² Njegovo najbolj znano delo je *Production, Power and World Order: Social Forces in the Making of History* (New York: Columbia University Press, 1987).

Prva dimenzija se nanaša na proces proizvodnje, druga na odnose med razredi (družbena moč) in tretja na politično moč – nadzor nad državo. Naraščajoča soodvisnost globalnega gospodarstva in internacionalizacija proizvodnje omogočata nove svetovne konstelacije družbenih sil, s tem pa tudi družbeno in politično emancipacijo (Cox 1994);

(3) *feministične pristope*, ki dekonstruirajo tradicionalne seksistično obarvane pristope k teoretiziranju in izključevalske prakse v mednarodnih odnosih ter rekonstruirajo (i) žensko kot kategorijo in (ii) žensko kot epistemologijo (znotraj teorije mednarodnih odnosov npr. Sylvester 1994; znotraj mednarodne politične ekonomije npr. Witworth 1994). Vsekakor je treba dodati, da so manj radikalni feministični pristopi popolnoma misljivi tudi na pozitivističnih predpostavkah;

(4) *kritične teoretične pristope*, ki poudarjajo družbeno konstrukcijo identitete in interesov držav ter realnosti nasploh skozi védenjske in pomenske prakse (Wendt 1992; George 1994:11), uporabljajo Giddensovo teorijo strukturacije, ki konceptualizira medsebojno konstitutivnost človekovega (ali državnega) delovanja in struktur mednarodnega sistema ob ontološki distinktivnosti obeh (Wendt 1987:360), ter iščejo v teoriji mednarodnih odnosov poti do človekove emancipacije (Neufeld 1995); in

(5) *postmodernistične pristope*, ki zavračajo že samo misel na enotno in integralno teorijo, ki bi z globinskimi metaforami povezala površinske dogodke z globinskimi vzroki. Njihova teoretična refleksija reformulira osnovna vprašanja modernističnega razumevanja in poudarja zgodovinske, kulturne in jezikovne prakse, ki konstruirajo subjekte in objekte, dejstva in vrednote ter teorijo in prakso (George 1994:192). V raznoterosti, kjer ni karizme, kot je Habermas pri kritičnih pristopih,¹³ velja posebej omeniti Der Derianovo (širše razumljeno) foucaultovsko genealogijo diplomacije (1991) in Walkerjevo analizo odnosa teorije mednarodnih odnosov in politične teorije (1994), nasploh pa tudi problematizacijo »velikih tekstov« tradicije in znanosti mednarodnih odnosov in temeljnih realističnih konceptov – suverenosti, anarhije ter samo konstrukcijo drugačnosti/Drugega.

Vsem opisanim pristopom je seveda skupno zanikanje (metateoretičnih) predpostavk pozitivističnega raziskovanja mednarodnih odnosov. S tem smo povedali vse in nič, zato je nujno videti, s čim zanikane predpostavke nadomestijo. Namesto korespondenčne teorije resničnosti/dejanskosti zagovarjajo »teoretsko refleksivnost«, ki predpostavlja (i) samozavedanje o temeljnih premisah teorije, (ii) priznanje inherentno »politično-normativne« dimenzije paradigem in same znanstvene tradicije ter (iii) možnost argumentiranih sodb o vsebini tekmujočih paradigem tudi brez navezave na nevtralno Arhimedov točko opazovanja (Neufeld 1995:40–6). Namesto enotnosti znanosti poudarjajo konstitutivnost, potencialno transformativnost in »nereduktivnost« človekovega zavedanja, oziroma nujno interpretativnost družbenih znanosti kot ustvarjanje intersubjektivnega pomenskega prostora (*Ib.*:80, 93). In končno, namesto ideala vrednostno nevtralne znanosti govore o vrednostni pogojenosti kakršnegakoli znanstvenega početja.

¹³ Habermasova izpeljava kritične teorije kot rešitev prostora moderne in postmodernistično zanikanje moderne – njene racionalnosti in univerzalizma – ustvarjata glavno žarišče teoretične napetosti med post/anti- pozitivističnimi teoretiki mednarodnih odnosov.

Zaključna razmišljanja

Pozornemu bralcu gotovo ni ušla implicitna omejitev našega opisa razvoja teorije mednarodnih odnosov, namreč njena naslonjenost predvsem na anglo-ameriške avtorje. Vendar menimo, da sama po sebi ne zanika sklepanj o razvoju teoretičnega premisleka mednarodnih odnosov, ki na njem temelje. To lahko podpremo najprej z dejstvom, da je znanost o mednarodnih odnosih nastala in se pričela razvijati v teh logih. V današnji perspektivi pa je po drugi strani mogoče zaslediti prevladujoč in kontinuiran vpliv teh avtorjev na teoretična razmišljanja iz drugih geografskih okolij, kar je na eksplicitnem (in posredno implicitnem) nivoju prepričljivo pokazal Holsti (1985:102–128). Še več, med uporabljenimi avtorji nekateri zavzemajo mesto stalnih »diskusijskih partnerjev« (nedvomno mednje spadata tudi Morgenthau in Waltz). Tudi če se ne strinjajo z njihovimi stališči, se drugi avtorji namreč čutijo zavezane izpostaviti svojo teoretično pozicijo v odnosu do njih (»idealnotipska« – torej primerljiva – je vloga Hansa Kelsna v teoriji prava). Njihovo vlogo je mogoče razumeti tudi kot uravnotežujočo v odnosu do proliferacije teoretičnih pristopov, v kolikor so ti posledica iskanja »konkurenčnih prednosti« posameznih avtorjev in/ali institucij na »trgu« znanosti o mednarodnih odnosih.

Po tem utemeljevanju pomena našega tukajšnjega početja se lahko povrnemo na naše izhodiščne trditve. Dobrodošlo bo ponoviti ali dodati nekaj argumentov o odnosu teorije mednarodnih odnosov do drugih družbenih znanosti ter do mednarodnega prava. Vsekakor je možno zatrditi, da je znanost o mednarodnih odnosih družbena znanost in tudi del političnih znanosti ter da je zato zanjo aktualna metateorija ali samorefleksija, ki jo ponuja npr. politična filozofija. Prav tako je opazno širjenje področja/predmeta proučevanja znanosti o mednarodnih odnosih analogno širjenju oblike in vsebine pojma »politično«. Še več, prišlo je do spoznanja, da pozitivistično-empiristično obarvana diada subjekt – objekt proučevanja nikakor ni več nevrprašljiva. V znanosti o mednarodnih odnosih (in torej tudi v teoriji mednarodnih odnosov), ki je po definiciji bolj politično pristranska oz. instrumentalna, je to spoznanje navrglo kopico post/anti-pozitivističnih teorij, ki so združljive s klasičnimi pozitivističnimi teorijami mednarodnih odnosov le v luči takšnih pluralnost dopuščajočih pristopov, kot je npr. Gadamerjeva *phronesis* izpostavljajoča hermenevtika (Shapcott 1994). Velja opozoriti, da so se ti pristopi z opaznim zamikom prebili v teoretične diskurze mednarodnih odnosov iz ostalih ideografskih znanosti. V dobršni meri je tudi spremenjena mednarodna realnost vplivala, da se je pri teoretikih mednarodnih odnosov počasi utrdilo zavedanje o nujni povezavi in izpeljavi dognanj ostalih družboslovnih in humanističnih znanosti pri graditvi teorij(e) mednarodnih odnosov (Scholte 1993). Kritično ost pa je mogoče usmeriti tudi drugam – tudi predmet proučevanja »družbene teorije«¹⁴ danes ne more biti več zamejen z državnimi mejami. Seveda pa se lahko ob tem (predvsem racionalno) poraja

¹⁴ Mišljena je Giddensovo široko pojmovanje družbene teorije, ki vključuje vse discipline, ki imajo za predmet obnašanje ljudi – torej vse družbene vede (sociologijo, antropologijo, ekonomijo, politologijo, pravo, psihologijo, demografijo ...) in ni ločljiva od še širše zastavljene vprašanj – od področja literarne kritike na eni do področja filozofije družbenih ved na drugi strani (povzeto po George 1994:35).

vprašanje, če je v takšnem početu sploh še možna znanost o mednarodnih odnosih zase.

Odnos med mednarodnimi odnosi in mednarodnim pravom je bil zgodovinsko manj oviran. Pravzaprav ga mednarodno pravo s svojim ločevanjem in priznavanjem materialnih in formalnih virov nikoli ni skušalo odmisli, a se tudi ni odmikalo od vsakokratne konvencionalne mednarodne perspektive. Realistični pogled na svet (z vsemi derivati in modifikacijami) je iz diskurza mednarodnih odnosov z etiko odstranil tudi mednarodno pravo vsaj do stopnje, ko ne odgovarja vsakokratni oportunistni volji držav. Zato je mogoče v dobi njegove prevlade znotraj mednarodnopravnega diskurza zaslediti obilo zatrtjevanj, da mednarodno pravo sploh ni pravo. Postopno odmikanje od državocentričnih pogledov in priznavanje obstoja še drugih subjektov mednarodnih odnosov je premaknilo tudi (prevladujoče pozitivistično) razumevanje mednarodnopravne subjektivitete, vendar popolno izenačevanje ni niti mogoče niti zaželjeno, saj mora vsak sistem pravnih pravil zagotoviti tudi določeno stopnjo predvidljivosti (pravne varnosti), tako da je po definiciji manj fleksibilen in prilagodljiv (ali pa za to potrebuje izpolnitev specifičnih – njemu lastnih – pogojev). Konkretnije smo znotraj pozitivističnih razprav o teoriji mednarodnih odnosov (predvsem v okviru pluralistične paradigme in teorij mednarodnih režimov) že videli obujeno zanimanje za mednarodno pravo. Slednje ni več razumljeno zgolj kot produkt mednarodnih odnosov, ampak vpliva tudi nazaj kot njihova določnica (faktor). Prav tako se v smeri post/anti- pozitivističnih diskurzov mednarodnih odnosov giblje tudi teorija mednarodnega prava. Na splošnejši ravni je mogoče takšno gibanje slutiti že od razpravljanja onkraj naravnega in pozitivnega prava (Radbruch, pri nas do neke mere že Pitamic), še določneje pa s pojavom integralnih pojmovanj prava (Reale, Visković) in pravne hermenevtike v filozofiji prava, ki jim je v teoriji prava sledil (ali z njimi sovpadel) razvoj od silogistične do argumentativnih logik (pri nas denimo Pavčnik). Čeprav teorija mednarodnega prava še ni do konca razvila nakazanih inherentno pravnih vidikov, lahko že slutimo obrise konsekvenc znotraj nje in posredno tudi v samem diskurzu mednarodnih odnosov. Za ilustracijo je mogoče navesti npr. izpeljavo teorije mednarodnega prava iz odnosa »poštenosti/nepristranskosti« (fairness) v dopolnilo dosedanje akcesorne pravičnosti (Franck 1994), ki nekako sovpada z novimi normativnimi teorijami mednarodnih odnosov, ter dekonstrukcijo mednarodnopravne argumentacije, ki razkriva zahodno liberalno podgrajenost mednarodnega prava (Koskenniemi 1989) in deloma sovpada z drugo skrajnostjo post/anti- pozitivističnih teorij mednarodnih odnosov – postmodernističnimi pristopi.

Končno lahko tudi splošni ugotovitvi, da mednarodni odnosi ne premorejo splošne teorije mednarodnih odnosov (kar je vedel in predvideval že Hoffmann leta 1959), dodamo, da so se teoretični naperi usmerili v graditev parcialnih teorij, ki že v izhodišču ne teže k pojasnitvi (še manj pa predikciji) celotnega mednarodnega fenomena. Med takšne parcialne teorije za znanost o mednarodnih odnosih nekateri uvrščajo npr. teorije na področjih analize zunanje politike, strategije, raziskovanja konfliktov, politične geografije in geopolitike (za aktualno stanje glej npr. Groom, Light 1994). Danes imamo torej številne teorije in pristope, pa tudi tiste, na katere večina (upravičeno ali ne) prisega. Odnos med njimi načeloma ni izključujoč v smislu, da bi ena teorija uspela zavrnila in nadomestiti drugo, in mu ustreza pojem Kuhnovih znanstvenih paradigem, če

seveda dopuščamo hkraten obstoj več paradigem v proučevanju mednarodnih odnosov. Če teorije med sabo niso izključujoče, lahko kvečjemu govorimo o alternativnih teorijah mednarodnih odnosov, za katere pa na sedanjem stanju razvoja nista primerna (niti potrebna) niti Popperjev test falzifikabilnosti niti zahteve Lakatosevih meril progresivnega raziskovalnega programa. Vendar nam ob sedanjem obstoju dveh različnih oz. nesorazmernih (in ne neprimerljivih) epistemskih tradicij v teoriji mednarodnih odnosov (pozitivistične in post/anti-pozitivistične) kot kriterija izbire teorij(e) ostaneta neprotislovnost in empirično-normativna pomembnost teorij(e), ki jo/jih lahko apliciramo (ali želimo aplicirati – kar je v osnovi isto) na zastavljen/dani problem ali primer.¹⁵

Glede na zahteve zadnje »stopnje« v razvoju teorije mednarodnih odnosov po trojni osmislitvi – avtorjeve pozicije, teoretičnega početja in mednarodne stvarnosti – ne bo odveč čisto na koncu izpostaviti tudi moto tega prispevka. Najjasneje ga lahko pokažejo citati treh avtorjev različnih raziskovalnih provenienc. Najprej načelo kreativnega teoretiziranja teoretika (post)mednarodnih odnosov: »Teoretsko misliti pomeni nenehno pripravljenost, da ti dokažejo, kako se motiš« (Rosenau, Durfee 1995:189). Dodajmo misel teoretika in filozofa prava: »[O]seba je relacija, ... *hkrati* »kako« in »kaj«, »subjekt« in »objekt« normativnega diskurza« (Kaufmann 1994:190). In končajmo s 15. osnovno tezo slovenskega zagovornika ontološkega realizma v filozofiji znanosti: »Za vsako resnico obstaja v svetu ustvarjalec resnice, katerega obstoj že vključuje to resnico« (Borstner 1995:235).

LITERATURA

- Aron, Raymond (1981) *Peace and War: A Theory of International Relations*. Malabar: Robert E. Krieger Publishing Com.
- Ashley, Richard K. / Walker, R. B. J. (1990) »Reading Dissidence/Writing the Discipline: Crisis and the Question of Sovereignty in International Studies.« *International Studies Quarterly* 34(3): 367–416.
- Benko, Vlado (1987) *Mednarodni odnosi*, 2. prenovljena izdaja. Maribor: Obzorja.
- Borstner, Bojan (1995) *Problemi realizma: Možnosti realizma v filozofiji znanosti*. Maribor: Katedra.
- Brown, Chris (1992) *International Relations Theory: New Normative Approaches*. New York: Harvester Wheatsheaf.
- Brown, Seyom (1992) *International Relations in a Changing Global System: Toward a Theory of the World Polity*. Boulder [etc.] Westview Press.
- Bučar, Bojko (1992) *The Relationship between the Legal, Political and Moral Aspects of the Recognition of States*. Heidelberg: ECPR Standing Group on International Relations, International Studies Conference; Panel: »Power and Morality in International Relations«, 22 str.
- Bull, Hedley (1977) *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*. London [etc.]: Macmillan.
- Burton, John W. (1974) »A Systems Approach to International Relations«. *International Social Science Journal* 26(1): 22–33.
- Carr, Edward Hallett (1964[1939]) *The Twenty Years' Crisis, 1919–1939: An Introduction to the Study of International Relations*. New York[etc.]: Harper & Row.

¹⁵ Gre za smiselno izpeljavo znamenitega gesla Paula Feyerabenda: »Vse gre« (Anything goes).

- Cox, Robert W. (1994) »Global Restructuring: Making Sense of the Changing International Economy«. V: Stubbs, Richard / Underhill, Geoffrey R.D. (ur.) *Political Economy and the Changing Global Order*, 45–59. Basingstoke: Macmillan.
- Der Derian, James (1991) *On Diplomacy: A Genealogy of Western Estrangement*. Oxford, Cambridge: Blackwell.
- Deutsch, Karl W. (1978) *The Analysis of International Relations*, 2. izdaja. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
- Dougherty, James E. / Pfaltzgraff, Robert L. Jr. (1990) *Contending Theories of International Relations: A Comprehensive Survey*, 3. izdaja. New York: HarperCollins.
- Ferguson, Yale H. / Mansbach, Richard W. (1991) »Between Celebration and Despair: Constructive Suggestions for Future International Theory.« *International Studies Quarterly* 35(4): 363–86.
- Franck, Thomas M. (1994) »Fairness in the International Legal and Institutional System: General Course on Public International Law«. V: *Académie de droit international Recueil des cours 1993/III* (Tome 240), 9–498. Dordrecht [etc.]: Martinus Nijhoff.
- George, Jim (1994) *Discourses of Global Politics: A Critical (Re)Introduction to International Relations*. Boulder: Lynne Rienner Publishers.
- Gilpin, Robert (1992) »The Nature of Political Economy«. V: Art, Robert J. / Jervis, Robert (ur.) *International Politics: Enduring Concepts and Contemporary Issues*, 237–53. New York: HarperCollins.
- Groom, A. J. R. / Light, Margot ur. (1994) *Contemporary International Relations: A Guide to Theory*. London, New York: Pinters Publishers.
- Haggard, Stephan / Simmons, Beth A. (1987) »Theories of International Regimes«. *International Organization* 41(3): 491–517.
- Haas, Peter M. (1992) »Introduction: Epistemic Communities and International Policy Coordination«. *International Organization* 46(1): 1–35.
- Haas, Peter M. / Haas, Ernst B. (1995) »Learning to Learn: Improving International Governance«. *Global Governance* 1(3): 255–85.
- Hoffmann, Stanley H. (1959) »International Relations: The Long Road to Theory«. *World Politics* 11(3): 347–77.
- Holsti, Kalevi J. (1985) *The Dividing Discipline: Hegemony and Diversity in International Theory*. Boston: Unwin Hyman.
- Kant, Immanuel (1937) *Dve razpravi – Razmišljanja o čustvu lepega in vzvišenega; K večnemu miru*. Ljubljana: Slovenska Matica.
- Kaufmann, Arthur (1994) *Uvod v filozofijo prava*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Keohane, Robert O. (1989) *International Institutions and State Power: Essays in International Relations Theory*. Boulder [etc.]: Westview Press.
- Keohane, Robert O. / Nye, Joseph S. (1989) *Power and Interdependence*, 2. izdaja. New York: HarperCollins.
- Keohane, Robert O. / Nye, Joseph S. ur. (1981) *Transnational Relations and World Politics*. Cambridge [etc.]: Harvard University Press.
- Koskenniemi, Martti (1989) *From Apology to Utopia: The Structure of International Legal Argument*. Helsinki: Lakimiesliiton Kustannus.
- Krasner, Stephen D. (1982) »Structural Causes and Regime Consequences: Regimes as Intervening Variables«. *International Organization* 36(2): 185–206.
- Kratochwill, Friedrich V. / Ruggie, John Gerard (1986) »International Organizations: A State of the Art and an Art of the State«. *International Organization* 40(4): 753–75.
- Lijphart, Arend (1974) »International Relations Theory: Great Debates and Lesser Debates«. *International Social Science Journal* 26(1): 11–21.
- Little, Richard (1995) »Neorealism and the English School: A Methodological, Ontological and Theoretical Reassessment«. *European Journal of International Relations* 1(1): 9–34.
- Luard, Evan (1990) *International Society*. London: Macmillan.
- Morgenthau, Hans J. (1995) *Politika med narodi: Borba za moč in mir* (prevedla Čujovič, Sonja / Selan, Marko). Ljubljana: DZS.
- Morgenthau, Hans J. (1985[1948]) *Politics among Nations: The Struggle for Power and Peace*, 6. revidirana izdaja – revidiral Thompson, Kenneth W. New York [etc.]: McGraw-Hill.

- Nardin, Terry / Mapel, David R. ur. (1994) *Traditions of International Ethics*. Cambridge [etc.]: Cambridge University Press.
- Neufeld, Mark (1995) *The Restructuring of International Relations Theory*. Cambridge [etc.]: Cambridge University Press.
- Nicholson, Michael (1990) *Formal Theories in International Relations*. Cambridge [etc.]: Cambridge University Press.
- Onuf, Nicholas (1995) »Levels«. *European Journal of International Relations* 1(1): 35–58.
- Osiander, Andreas (1994) *The States System of Europe, 1640–1990: Peacemaking and the Conditions of International Stability*. Oxford: Clarendon Press.
- Powell, Robert (1994) »Anarchy in International Relations Theory: The Neorealist-Neoliberal Debate«. *International Organization* 48(2): 313–44.
- Rosenau, James N. / Durfee, Mary (1995) *Thinking Theory Thoroughly: Coherent Approaches to an Incoherent World*. Boulder [etc.]: Westview Press.
- Rosenau, James N. (1995) »Governance in the Twenty-First Century«. *Global Governance* 1(1): 13–43.
- Rosenau, James N. (1990) *Turbulence in World Politics: A Theory of Change and Continuity*. New York [etc.]: Harvester Wheatsheaf.
- Ruggie, John Gerard (1992) »Multilateralism: The Anatomy of an Institution«. *International Organization* 46(3): 561–98.
- Scholte, Jan Aart (1993) »From Power Politics to Social Change: An Alternative Focus for International Studies«. *Review of International Studies* 19(1): 3–21.
- Sewell, James P. / Salter, Mark B. (1995) »Panarchy and Other Norms for Global Governance: Boutros-Ghali, Rosenau, and Beyond«. *Global Governance* 1(3): 373–82.
- Shapcott, Richard (1994) »Conversation and Coexistence: Gadamer and the Interpretation of International Society«. *Millennium* 23(1): 57–83.
- Slaughert Burley, Anne-Marie (1993) »International Law and International Relations Theory: A Dual Agenda«. *American Journal of International Law* 87(2): 205–39.
- Snidal, Duncan (1991) »International Cooperation Among Relative Gains Maximizers«. *International Studies Quarterly* 35(4): 387–402.
- Strange, Susan (1995) *Države in trgi* (prevedli Rojec, Matija / Svetličič, Marjan / Štiblar, Franjo). Ljubljana: ZPS.
- Sylvester, Christine (1994) *Feminist Theory and International Relations in a Postmodern Era*. Cambridge [etc.]: Cambridge University Press.
- Underhill, Geoffrey R.D. (1994) »Introduction: Conceptualizing the Changing Global Order«. V: Stubbs, Richard / Underhill, Geoffrey R.D. (ur.) *Political Economy and the Changing Global Order*, 17–44. Basingstoke: Macmillan.
- Walker, R. B. J. (1994) *Inside/outside: International Relations as Political Theory*. Cambridge [etc.]: Cambridge University Press.
- Wallerstein, Immanuel (1986) *Suvremeni svetski sistem*. Zagreb: Cekade.
- Waltz, Kenneth N. (1979) *Theory of International Politics*. Reading [etc.]: Addison-Wesley.
- Wendt, Alexander E. (1992) »Anarchy is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics«. *International Organization* 46(2): 391–425.
- Wendt, Alexander E. (1987) »The Agent-Structure Problem in International Relations Theory«. *International Organization* 41(3): 335–70.
- Wight, Martin (1994) *International Theory: The Three Traditions*, uredila Wight, Gabriele / Porter, Brian. London: Leicester University Press.
- Witworth, Sandra (1994) »Theory of Exclusion: Gender and International Political Economy«. V: Stubbs, Richard / Underhill, Geoffrey R.D. (ur.) *Political Economy and the Changing Global Order*, 116–29. Basingstoke: Macmillan.